

ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ З ВИВЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ ПРО ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано результати емпіричних досліджень громадської думки про євроінтеграційні процеси.

Ключові слова: громадяни, євроінтеграція, громадська думка, дослідження, Європейський союз

В статье проанализированы результаты эмпирических исследований общественного мнения о евроинтеграционных процессах.

Ключевые слова: граждане, евроинтеграция, общественное мнение, исследования, Европейский союз.

The article analyzes the results of empirical studies of public opinion on European integration processes.

Key words: citizens, European integration, public opinion, research, the European Union

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Весь період становлення державної незалежності України пов'язаний із визначенням її місця у світовій системі господарювання та різних міжнародних інтеграційних об'єднаннях. Самостійність України зовсім не означає її самоізоляцію на світовому ринку. Сучасні тенденції світового розвитку ставлять перед Україною нові проблеми та потребують від неї активної участі в їх рішенні. Характерною особливістю сучасного світового соціально-економічного розвитку є динаміка розвитку інтеграційних процесів у світі та Європі зокрема. На європейському континенті таким інтеграційним угрупуванням є Європейський Союз (ЄС), розширення якого призвело до того, що Україна має з ЄС загальний кордон. Це відкриває нові можливості для поглиблення співпраці.

Актуальність вивчення громадської думки щодо вступу України в ЄС полягає у виявленні елементів зворотного зв'язку між суспільством та державою як єдиного засобу легітимації останньої. Саме рівень інформування громадськості з питань європейської інтеграції України дозволить надати повну картину усвідомлення населенням наслідків вступу чи відмови вступу в ЄС на основі проведення різноманітних соціологічних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Дослідження спирається на практичні здобутки відомих українських центрів соціологічних досліджень, таких як «Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова», Соціологічна група «Рейтинг», Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва.

Наукові доробки, пов'язані з вивченням громадської думки щодо євроінтеграційного шляху розвитку України репрезентовано, передусім, в українських інтернет-виданнях «Риановости Украина», «BBC Україна» та у наукових публікаціях у журналі «Національна безпека і оборона», який підпорядковується вищезазначеному Центру Разумкова.

Мета статті – визначити громадську думку стосовно приєднання України до європейського Союзу. Досягнення поставленої мети вимагало вирішення комплексу взаємопов'язаних завдань, а саме:

- узагальнити національний досвід проведення соціологічних досліджень із приводу вивчення громадської думки стосовно євроінтеграційних процесів;
- простежити динаміку зміни орієнтирів населення стосовно європейської інтеграції України
- проаналізувати подальші перспективи зовнішньої орієнтації України.

Виклад основного матеріалу. 2012 рік у відносинах України з ЄС експерти в інтерв'ю з DW називають роком втрачених можливостей. Київ не реагує на критику з боку європейців, тоді як суспільство все більш скептично ставиться до євроінтеграції [1].

Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом була готова до підписання ще рік тому. Під час саміту Україна-ЄС у грудні 2011 року сторони заявили про завершення переговорів з цього питання. Але за рік, констатують опитані DW-експерти, Київ істотно не наблизився до підписання цього доленосного документа: демократизації в країні

не відбувається, Юлія Тимошенко і Юрій Луценко, як і раніше перебувають за гратами.

Багато політиків, експертів і представників громадянського суспільства протягом року неодноразово закликали ЄС підписати угоду про асоціацію з Україною, незважаючи ні на що, з метою утримати країну на шляху євроінтеграції. Особливі надії покладали в цьому зв'язку на осінні вибори у Верховну раду України. Приміром, президент Польщі Броніслав Коморовський – один з найбільш активних прихильників якнайшвидшого підписання угоди про асоціацію – назвав їх «шансом для нового етапу у відносинах з Євросоюзом» [1].

Але, судячи з критичних звітів міжнародних спостерігачів, Україна цим шансом не скористалася. Не отримавши позитивних сигналів після виборів, ЄС на початку грудня висунув жорсткі вимоги для підписання угоди про асоціацію. Це – створення умов для проведення вільних виборів, усунення практики виборчого правосуддя і реалізація реформ, передбачених програмою дій щодо підписання угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

За словами німецького експерта Корнеліуса Охмана, 2012 рік став для України роком регресу в питанні європейської інтеграції. Про що виразно свідчить той факт, що в цьому році Україна остаточно втратила статус лідера у програмі ЄС «Східне партнерство», в якій беруть участь також Молдова, Азербайджан, Вірменія, Грузія та Білорусь. Тепер цей статус чітко закріпився за Молдовою. Як наслідок – Кишинів отримав найбільшу грошову допомогу від ЄС. А шанси країни підписати угоду про асоціацію в наступному році набагато вище, ніж в Україні [6].

Говорячи про дослідження громадської думки щодо євроінтеграційних процесів, то у 2004 році, «Центр Разумкова» проводив соціологічні дослідження даної тематики. Як виявилось, громадяни дослідили стимулами оцінили щирість намірів нового керівництва вирішити це питання. У вересні, порівняно з квітнем, число тих, хто вважав такі наміри декларативними, помітно зросло і майже зрівнялося з числом тих, хто вважав їх щирими. Водночас, найбільша частина (42 %) респондентів з оцінками не визначилися. Таке обережне ставлення є зрозумілим – люди очікували на конкретні результати реалізації задекларованого курсу [3, с. 48].

Тоді (в принципі, як і зараз), в суспільстві не склався консенсус навколо того, що інтеграція до ЄС може стати загальнонаціональною ідеєю, здатною об'єднати всі регіони України. Позиції респондентів з цього питання розділилися майже навпіл: 36 % опитаних стверджувально відповідали на це питання, 39,2 % – дотримувались протилежної думки. Кожен четвертий (24,8 %) утримався від відповіді. Очевидно, така ситуація зумовлюється багатьма факторами, серед яких можна відзначити розбіжності в геополітичних симпатіях жителів різних регіонів, усвідомлення складності євроінтеграційного процесу, брак інформації про процеси, що відбуваються в ЄС, зрештою – наявність у громадській свідомості стереотипів, у т. ч. – нав'язаних попередньою владою.

Останнє можна проілюструвати ставленням громадян до деяких тез про Євросоюз, які лунали в українських ЗМІ. За даними вересневого опитування, з тезою «ніхто в Європі Україну не чекає» згодні 56,7 %, не згодні – чверть (24,6 %) опитаних [3, с. 49]. Невизначеним є ставлення громадян до тверджень про те, що інтеграція до ЄС погіршить відносини України з Росією, або про те, що Україна повинна інтегруватися до ЄС разом із Росією.

Найбільшою мірою перешкоджають євроінтеграції України внутрішні економічні проблеми. У цьому аспекті загальна картина оцінок і позицій громадян за досліджуваний період не зазнала суттєвих змін. У переліку проблем перше місце стабільно посідає низький рівень економічного розвитку та недостатні темпи реформ, друге – високий рівень корупції, третє – невідповідний європейському рівню демократії [2, с. 64]. Остання позиція залишається за російським фактором – геополітичну (історичну, культурну) близькість до РФ громадяни загалом не вважають перешкодою на шляху євроінтеграції України.

Відносна більшість громадян підтримують ідею вступу України до ЄС. Про це свідчить загальна динаміка оцінок і позицій за останні роки. Водночас, з вересня 2004 р. спостерігалося певне зниження рівня підтримки – в цей період число прихильників вступу до ЄС іноді падало нижче позначки 50 %, а у вересні 2005 р. зафіксований найнижчий показник – 40,1 %.

Найвищий рівень підтримки вступу до ЄС стабільно спостерігався на Заході і в Центрі країни. На Півдні і Сході, де до листопада 2004 р. співвідношення противників і прихильників вступу до ЄС загалом було на користь останніх, з кінця 2004 р. визначилася зворотна тенденція. Такі зміни спричинені, очевидно, президентськими виборами, оскільки саме в цих регіонах найбільш масштабно та агресивно була розгорнута антизахідна кампанія – там місцева влада та ЗМІ активно зводили у громадській свідомості «стіну недовіри» до Заходу [3, с. 54]. Інерцію таких дій не вдалося подолати й нині.

У молодших вікових групах відзначається помітне домінування прихильників вступу до ЄС. Протягом досліджуваного періоду найбільша підтримка курсу євроінтеграції спостерігалася серед молодшої (18-29 років) та середньої (30-39 років) вікових груп. Серед респондентів віком 40-49 років також переважають проєвропейські настрої, однак, у вересні частини прихильників і противників вступу до ЄС практично зрівнялися.

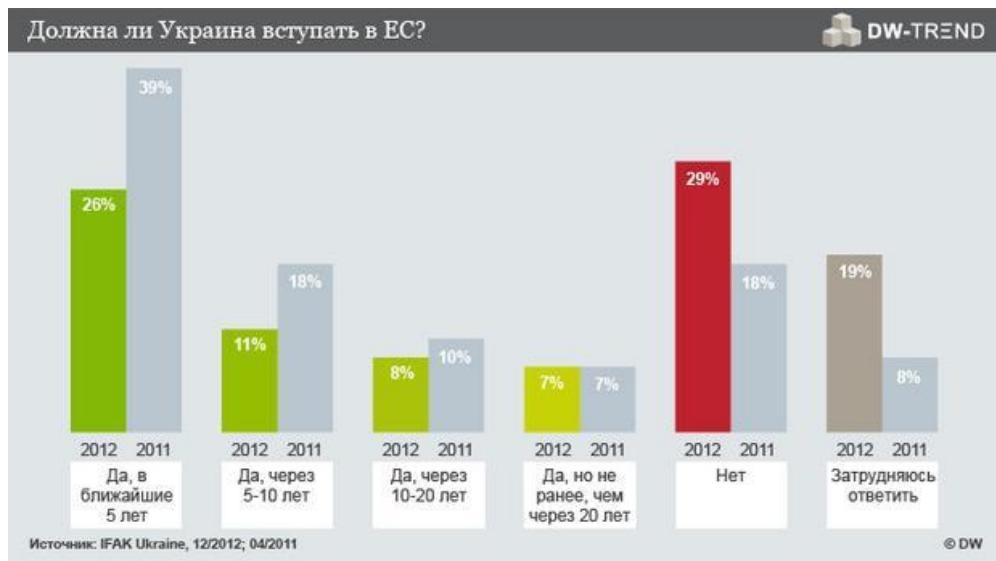
У 2006 році позитивне ставлення до членства України в ЄС також переважало негативну оцінку такої перспективи. Протягом 2007-2011 років думка громадськості щодо переваг членства в ЄС відносно стабільна. Основними перевагами українці вважають вільне пересування людей за кордон, підвищення життєвого рівня людей, а також більш вільний доступ молоді до навчання в європейських університетах.

Це означає, що прямий вплив інтеграції України в ЄС на життя пересічних громадян та їхні можливості важливіший для українців, аніж питання широкого масштабу, як то здобуття Україною більшого

авторитету на міжнародній арені, сприяння розвитку української економіки тощо. Крім того, молодь, порівняно зі старшим поколінням, вбачає у членстві в ЄС більше переваг.

На грудень 2011 р. 46 % українців вважали, що Україні слід стати членом ЄС. Відмінності у ставленні населення до членства України в ЄС мають місце відповідно до двох параметрів: регіонального та вікового. Так, найбільше ідею членства в Європейському Союзі підтримує Західний регіон України – 74 %, найменше – Донбас та Крим – 26 %.

Найстарше покоління (56 років і більше) по всій Україні демонструє найменшу підтримку членства в ЄС, але у різних регіонах цей показник різний: якщо у Західному – цей мінімум підтримки дорівнює 66 % цієї вікової категорії, то на Донбасі та у Криму – лише 12 %. Більш важливим є те, що молодь у всіх регіонах єдина у своїй підтримці членства України в ЄС незалежно від регіональної приналежності: навіть у негативно налаштованому щодо ЄС Донбасі та Криму 51 % молодих людей підтримує вступ України до ЄС [5].

Близько 52 % опитаних українців підтримують приєднання України до Європейського Союзу. Такі результати дослідження, проведеного соціологічною групою «Рейтинг» 25 вересня – 5 жовтня 2012 року. Не підтримують ідею євроінтеграції 34 % опитаних. Ще 14 % – не визначилися [6].

«Варто відзначити, що в 2012 році кількість прихильників євроінтеграції є стабільним, що дещо менше, ніж у 2010-2011, однак більше, ніж у 2009 році», – йдеться в прес-релізі групи. На думку соціологів, незважаючи на це, кількість прихильників євроінтеграції зростає щорічно: якщо в 2010-2011 роках однозначно підтримували вступ України в ЄС близько чверті українських, то в 2012 – як мінімум третина. [6]

Найбільшими прихильниками вступу України в ЄС залишається молодь – майже дві третини опитаних у віці 18-29 років підтримують ініціативу, а не підтримують лише чверть. Найбільш пессимістично ставиться до ініціативи знову старше населення – 38 % підтримують і 43 % не підтримують.

Згідно з результатами опитування, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» і «Центром Размукова», майже половина українців підтримує інтеграцію в ЄС, тоді як 40 % – хочуть приєднання України до Митного союзу Росії, Білорусі і Казахстану. При цьому майже третина опитаних (29 %) – підтримують приєднання України до ЄС, але ще більше – 36,7 % – не підтримують подальшу

інтеграцію України в східному напрямі. 24,4 % опитаних вважають, що протягом останнього року Україна активно рухалася на Схід, 18,7 % побачили західний напрям інтеграції, а 38,7 % вважають, що Україна взагалі нікуди не рухається [6].

Під час аналогічного опитування, проведеного в серпні 2012 року, інтеграцію в ЄС підтримували 42,1 %, а в Митний союз – 46,4 % опитаних українців. Як і раніше, на заході України підтримкою користується переважно західний напрям інтеграції, яке підтримують 65 % опитаних, а найменше – на сході, де приєднання до ЄС підтримують 36,6 %. Приєднання України до Митного союзу користується найбільшою підтримкою на сході України, де цей напрямок інтеграції підтримують 48,5 % опитаних [4, с. 35]. У центрі і на півдні України думки учасників опитування щодо західного або східного напряму інтеграції розділилися навпіл. Якщо ж поглянути на результати опитування у віковому розрізі, то європейську інтеграцію підтримують більшість українців працездатного віку (52 % підтримки серед тих, кому до 30 років, 51 % підтримки серед тих, кому до 40 років). Крім того, майже половина опитаних у віці до 50 років (46,5 %) також підтримують європейський напрям інтеграції України [6].

За словами директора Фонду «Демократичні ініціативи» Ірини Бекешкіної, з одного боку, останнє опитування ще раз показало, що питання напрямки подальшого зовнішньополітичного руху України є

одним з тих, які ділять країну приблизно навпіл, але з іншого – можна говорити про тенденцію зростання кількості українців, які воліють інтеграції в ЄС. Експерт пояснює це переважно двома факторами – ротацією поколінь і зростанням прихильників євроінтеграції на сході України.

«Питання зовнішньої орієнтації і надалі розділяє громадян України. Але, як показло це опитування, все ж починає переважати європейський напрям. Якщо ще кілька років тому рух до Єдиного економічного простору переважало десь на 10 %, то зараз починає переважати ЄС. По-перше, відбувається зміна поколінь, і молодь більш орієнтована на Європейський Союз. А по-друге, на сході інтенсивно зростає кількість тих, хто підтримує європейський напрямок. Очевидно, там зростає кількість тих, хто вже побував у ЄС, і це, в основному, не трудові мігранти, а середній клас, який побачив якусь іншу перспективу», – каже Ірина Бекешкіна. [6]

У цілому, згідно з результатами опитування, за останні три роки кількість українців, які побували в західних країнах – у США, Канаді або країнах ЄС – збільшилася з 14 % до 22 %.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. За результатами дослідження розроблено систему показників, яка відображає різні аспекти ставлення населення України до європейської інтеграції, оцінено тенденції зміни цих показників. Крім того, дослідження дозволяє зробити такі висновки.

Загальними тенденціями зміни громадської думки щодо стосунків України з ЄС зараз є ріст зацікавленості темою, певне зменшення інформованості, ріст визначеності у ставленні до вступу, збільшення уваги до прагматичних аспектів стосунків. Зростає швидкість усвідомлення населенням реальних інтересів країни щодо стосунків з ЄС.

З осені минулого року зросла як частка прихильників інтеграції України в ЄС, так і частка противників цього. Частка противників зросла дещо більше, хоча прихильники все ж зберігають перевагу над противниками майже на 10 %. Зменшення переваги прихильників над противниками інтеграції в ЄС пов'язано, передовсім, з нестабільною ситуацією в країні, світовою економічною кризою, а також половинчатістю дій ЄС щодо євроінтеграції України. Населення конкретніше бачить переваги інтеграції України в ЄС, передовсім в економічній сфері. Застереження ж щодо вступу в ЄС переважно ідеологічні й екологічні. Населення бачить невідворотність євроінтеграції України незалежно від особистого ставлення до цього.

Твердим переконанням більшості населення є те, що євроінтеграція України перешкодить стосункам з Росією. Лише у Східному регіоні частки тих, хто бачить таку перешкоду, їх тих, хто вважає, що цієї перешкоди нема майже однакові.

Щодо подальших розвідок, то слід дослідити шляхи покращення інформованості населення у контексті поточних проблем в Україні, вирішення цих проблем в ЄС через розвиток співпраці й інтеграцію в ЄС. Дослідити більш конкретно переваги та недоліки вступу в ЄС.

ЛІТЕРАТУРА

1. Более 52 % украинцев выступают за евроинтеграцию, 40 % – за союз с РФ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://rian.com.ua/culture_society/20121227/336615498.html.
2. Європейська інтеграція України: громадська думка // Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. Національна безпека і оборона. – 2007. – № 5 (89) – С. 51–68.
3. Європейська інтеграція України: позиції та оцінки громадян // Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. Національна безпека і оборона. – 2005. – № 7. – С. 44–56.
4. Зовнішньополітична сила в оцінках експертів // Національна безпека і оборона. – 2010. – № 2 (89) – С. 30–38.
5. Соціологічне дослідження в різних регіонах з питань співробітництва України з ЄС та європейської інтеграції (жовтень-грудень 2008 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=68364&cat_id=33114.
6. Українці хотят в ЕС больше, чем в Таможенный союз [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bbc.co.uk/ukrainian/ukraine_in_russian/2013/01/130110_ru_s_ukraine_eu_cu.shtml.